

основе диалектического, исторического и системного методов. В процессе изучения и обобщения научно-практических разработок применены методы сравнения, анализа и синтеза, индукции и дедукции. Также исследование базируется на нормативно правовых и хозяйственных документах, разработках научно-исследовательских учреждений и ученых-экономистов.

Результаты. Определенно экономическую суть категории “экономический механизм эффективного воссоздания ресурсов аграрного сектора экономики”. Так, она базируется на системе взаимосвязанных способов социально-экономического влияния на сельскохозяйственных товаропроизводителей для оживления всех видов их деятельности и заполнения рынка конкурентоспособной аграрной продукцией.

Кроме этого, установлено, что к главным ее составляющим принадлежат: организационная и экономическая. Также последним этапом по отношению к двум вышеуказанным составляющим является – анализ и контроль за использованием аграрных ресурсов на всех уровнях.

Научная новизна. Обнаружено, обосновано и проанализированы основные составные формирования экономического механизма эффективного воссоздания ресурсов аграрного сектора экономики Украины в контексте трансформации законодательства и направлений государственного влияния на данную категорию (изменение приоритетов и составляющих развития сельских территорий).

Практическая значимость. Полученные результаты исследования являются подпочвой для изучения и практического решения проблемы эффективного воссоздания ресурсного потенциала в аграрном секторе экономики в целом. Это касается, прежде всего, эффективного и комплексного воссоздания капитала с его составляющими (трудовые, материально-технические, земельные, денежные и другие ресурсы).

Ключевые слова: ресурсный потенциал, аграрный сектор экономики, экономический механизм, эффективность, воссоздание.

УДК 330.113(066)

*Талах В.І.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів,
Луцький національний технічний університет*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИЗИ ТА КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ В ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Постановка проблеми. Загальноприйнятим є трактування кризи як гострої, нестабільної ситуації, яка має негативні наслідки. На сьогодні у вітчизняній та зарубіжній літературі поняття кризи тлумачиться по-різному. Це пояснюється насамперед тим, що дана проблема стала ретельно вивчатися порівняно недавно і тому понятійно-категоріальний апарат ще остаточно не сформувався.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вивчення кризи у діяльності соціально-економічних систем різних ієрархічних рівнів відноситься до найбільш фундаментальних в економічній науці. Розкриттю сутності кризи в економіці присвячено роботи авторів як початку ХХ сторіччя (К. Джугляр, Дж. Кейнс, Ф. Кене, Дж. Кітчин, М. Кондратьєв, Д. Лонг, Р. Лукас, В. Мітчел, Є. Слуцький, М. Туган-Барановський, Дж. Хікс, Р. Фріш та ін.), так і праці сучасних іноземних та вітчизняних науковців (М. Барклі, А. Бернак, Д. Корсетті, П. Кругман, Н. Рубіні, Д. Сорос, Д. Сорнетте, Д. Стігліц, М. Хатчисон, М. Шиндлер та ін.). Однак у більшості наукових розробок головним об'єктом наукового дослідження є кризи, а недостатньо уваги приділено кризовому процесу, складовим елементом якого є власне криза. Зазначені вище обставини зумовлюють актуальність і своєчасність даної роботи.

Постановка завдання. Метою дослідження є конкретизація понять кризи та кризового процесу, їх понятійно-категоріального структурного наповнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Криза у діяльності будь-якої соціально-економічної системи – світової, національної, регіональної чи інших – є явищем, що має ту ж саму природу, спричиняється певними причинами, але одночасно є явищем, що відрізняється в кожному конкретному випадку своїми особливостями. Питання

упорядкування криз в діяльності соціально-економічних систем у економічній літературі продовжує вивчатися. Так, Ю. Яковець запропонував класифікувати кризи за такими ознаками: – за об'єктами, щодо яких справедливою є закономірність циклічного розвитку – економічні, соціальні, політичні тощо; – за характером – кризи, що передують новому етапу в розвитку системи або її загибелі, розпаду; кризи, що незалежні від інших криз або збігаються та взаємодіють з ними (резонансний ефект); кризи, що є закономірною фазою циклу або є випадковим результатом стихійного лиха; – за тривалістю – короткотермінові, середньотермінові, довготермінові та понадтермінові [1, с. 82].

В залежності від втрат і витрат кризи класифікуються, як легкі, середньої важкості, важкі та екстремальні [2, с. 102]. О. Скібінський поділяє кризи за низкою класифікаційних ознак на види, що відображають різні боки одного й того ж кризового процесу, зокрема: за тривалістю (короткотермінові (один раз на 4-5 років), середньо термінові (один раз на 8-10 років), довготермінові (один раз на 40-60 років), за масштабами (локальні, регіональні, національні, світові (глобальні)), за характером (циклічно повторювальні, нерегулярні, випадкові) [3].

Група авторів на чолі з Д. Черваньовою та О. Жилінською розрізняють: – за масштабами прояву: загальні кризи – охоплюють усю соціально-економічну систему, та локальні – охоплюють лише її частину; – за проблематикою: макро- і мікрокризи; – за причиною виникнення: природні, суспільні та екологічні кризи; – за структурою відносин у соціально-економічній системі й диференціації проблематики її розвитку виділяють окремі групи економічних, соціальних, організаційних, психологічних, технологічних та інших криз [4, с. 584].

О. Богданов виділяв в динаміці систем два типи кризи – «кризи С» і «кризи Д», хоча і вважав, що межа між ними є дуже умовною, а кожна криза є ланцюжком елементарних криз обох типів. «Кризи С» – це кризи, що приводять до утворення нових зв'язків і тому за своїм характером є кон'югаційними або з'єднувальними. «Кризи Д» навпаки, ведуть до розриву зв'язків, до створення нових границь там, де їх раніш не було. Вихідним пунктом, за О. Богдановим, завжди є «С», а кінцевою фазою завжди є «Д» [5, с. 223]. На думку А. Анікіна та Р. Ентова, доцільне виділення також внутрішньодержавних та міжнародних криз [6, с. 54].

Отже, кризи в соціально-економічній системі як явище є дуже різноманітними, вони відбуваються на будь-якому її рівні, мають різні форми прояву та його особливості, розрізняються за терміном перебігу, наслідками та мірою керованості. За результатами узагальнення низки публікацій нами зроблена спроба власної класифікації кризи в діяльності соціально-економічних систем різних ієрархічних рівнів національної економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація криз у діяльності соціально-економічних систем

Ознака	Види кризи
Рівень соціально-економічної системи	Мікро-, мезо-, макро-, мега- та геокризи.
Етап життєвого циклу системи	Кризи становлення, розвитку, зрілості, спокою, згасання.
Масштаб охоплення складових системи	Локальна, системна, загальна.
Зовнішній прояв	Прихована (латентна), очевидна (явна).
Головний об'єкт проблематики	Природна, соціальна, економічна, екологічна, технологічна, психологічна, політична тощо.
За взаємопов'язаністю	Незалежна, ланцюгова.
Джерело генерування першопричини	Зовнішня, внутрішня.
За наявністю зацікавленої сторони	Природна, штучна.
Періодичність виникнення	Часто повторювальна (один раз на 4-5 років), середньо повторювальна (один раз на 8-10 років), рідко повторювальна (один раз на 40-60 років).
Характер виникнення	Циклічно повторювальна, нециклічна, проміжна (між основними кризами як фазами циклу).
Термін подолання	Короткотермінова (до 1-го року), середньотермінова (1-3 років), довготермінова (3-5 років), понадтермінова (понад 5-ть років).
Ступінь важкості наслідків	Легка, середньої важкості, важка, екстремальна.
Характер загального тренду	Оздоровча, руйнівна.
Закономірність виникнення	Випадкова (несподівана), закономірна (передбачувана).
Динаміка наростання	Кризове явище, кризова ситуація, рецесія (кризовий стан), криза.
Характер перебігу	Раптова, виникаюча, постійна.
Можливість впливу на процес протікання	Керована, некерована.

Джерело: розробка автора

Розуміння сутності та видового різноманіття криз є основою для розробки теоретичних засад антикризового управління соціально-економічною системою та визначення особливостей його реалізації при виникненні певного виду кризи.

Особливо слід відзначити, що в опрацьованих дослідженнях достатньо часто зустрічається підміна понять, коли кризу позначають як кризове явище, кризову ситуацію, кризовий стан, рецесія, депресія тощо. Ці поняття, з одного боку, відповідають тому часу та умовам, в яких вони виникли, а з іншого, розглядаються з обмежених позицій, які відображають концептуальні погляди окремої науки – соціології, політики, теорії систем та ін. Конкретизація цих понять дозволить усунути їх синонімічне або непродумане використання.

Кризове явище в діяльності соціально-економічної системи, на нашу думку, слід визначити як сукупність процесів матеріально-інформаційного перетворення її підсистем, зумовлених випадковими причинами (екзогенними) або причинами управлінського характеру (ендогенними), які ведуть до виникнення перешкод у виконанні функцій системи, виходу окремих показників її діяльності та їх відповідності стану зовнішнього економічного середовища за критичні значення. Тобто, за своєю суттю окремі кризові явища не викликають постійної та глибокої дестабілізації функціонування суб'єкта господарювання, вони є наслідками змін окремих систем внутрішнього та зовнішнього середовища, але, в свою чергу, мають властивість збільшуватись і породжувати інші кризові явища.

Якщо на кризові явища у функціональних підсистемах не звертати увагу і, відповідно, не приймати ніяких заходів, то вони можуть або активізуватися при їх насиченні, або завмерти з тим, щоб активізуватися потім, у невизначений час. Активізація кризових явищ у всіх підсистемах приводить до кризової ситуації. Кризове явище не варто ототожнювати з кризовою ситуацією, тобто з процесом, періодичність якого залежить від того, наскільки часто процеси матеріально-інформаційного перетворення співпадають або збігаються у часі та просторі. Кризову ситуацію в соціально-економічній системі слід визначити як зростання кількості взаємопов'язаних кризових явищ, які призводять до незначного погіршення та виходу окремих показників діяльності системи, її відповідності стану зовнішнього економічного середовища за критичні значення але не спричиняють руйнації системи самозбереження.

Якщо не звертати уваги на кризову ситуацію в діяльності соціально-економічної системи або вибрати неадекватні заходи та недбало їх реалізовувати, цілком ймовірно є переростання кризової ситуації у кризовий стан. Кризовий стан в діяльності системи є також формою прояву кризи, який характеризується неспроможністю системи виконувати свої функції через причини внутрішнього або зовнішнього походження, що спричиняє уповільнення діяльності мезо- та макроекономічних систем через неможливість реалізації їх основних функцій (на відміну від мікроекономічних систем де можлива повна їх зупинка).

Саме на етапі руйнації системи самозбереження можна стверджувати про перехід від кризової ситуації до кризового стану. Автори [7] вважають, що кризовим станом треба вважати накопичення розбіжності між структурою, обсягами діяльності, процесами та ринковою ситуацією, що призводить до подальшого нарощування кількості кризових явищ і погіршення фінансового стану.

Кризовий стан в діяльності системи характеризується низкою негативних процесів (розрив зовнішніх зв'язків, втрата споживачів, виробничого, технологічного ноу-хау, зменшення лояльності персоналу) та явищ (розбалансування економічного механізму та нездатності до продовження фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону). Характерною рисою кризового стану системи є його спроможність негативно впливати на діяльність суб'єктів зовнішнього середовища – держави, та навпаки. Такий негативний вплив проявляється у виникненні в діяльності цих суб'єктів кризових явищ, кризової ситуації та навіть кризового стану. Як тільки криза в її важкому прояві – кризовий стан – починає впливати на вищий рівень, то вона набуває екзогенного характеру.

Рецесія в економіці – відносно помірний, некритичний спад виробництва або уповільнення темпів економічного зростання. У загальному випадку рецесія – це перехідний період між бумом і депресією, а якщо спиратися на класичне визначення рецесії, то це нульове зростання економіки (нульовий приріст ВВП) протягом півроку. Різні економічні школи називають різні цифри, у тому числі і відмінні від нуля, але суті це не змінює. Ключовим словом тут є «тимчасовий спад» в економіці.

За визначенням незалежної дослідницької організації Національного бюро економічних досліджень США (NBER), рецесія – це період зниження рівня сукупного випуску, доходу, зайнятості, торгівлі, який триває від шести місяців до одного року і характеризується значним спадом у багатьох секторах економіки. Бюро проводить чітку хронологію початку та закінчення рецесії в США, але констатує лише найбільш виражені цикли, коли економічна рецесія триває два і більше кварталів [8]. У Британії і США вважають, що технічна сторона рецесії – це тенденція економічного спаду впродовж півроку. Тому не кожен провал економічної активності кваліфікується рецесією.

Таким чином, результати рецесії фахівці не вважають катастрофічними, однак вона небезпечна тим, що, якщо не будуть вживатися заходи, вона може «прогресувати» в кризу та депресію. Явище рецесії перевіряє на міцність всю економіку та фінансову систему країни, а також ефективність прийнятих рішень політиками країни. Діагностувати рецесію неможливо – її можна констатувати постфактум – необхідно шість місяців (справжні рецесії можна визначати лише в минулому часі). Настання рецесії означає, що соціально-економічна система почала пристосовуватися до нових реалій, намічена та втілюється нова структура для подальшого розвитку. Створюються передумови для уникнення кризи та депресії. У свою чергу криза означає, що жодного пристосування взагалі не відбувається, а соціально-економічна система відтворюється по «класичному колу» циклічної моделі розвитку.

Вивчення форм прояву кризи в діяльності соціально-економічної системи, які позначені як кризове явище, кризова ситуація і кризовий стан, рецесія, власне криза та депресія має велике значення для антикризового управління ними, оскільки дозволяє більш чітко визначити об'єкт такого управління та уточнити його завдання (заходи антикризового управління щодо кожного з етапів є різними). Залежно від впливу кризи на діяльність соціально-економічної системи нами пропонується доповнити вище перераховані форми прояву ще двома, а саме: передкризовий та посткризовий стани. Кожна з наведених форм прояву кризи є, в кінцевому рахунку, складовою процесу – певною стадією, що характеризує конкретний стан кризи в життєдіяльності систем.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи погляди сучасних вчених та наукових підходів, щодо структурування кризового процесу можна зробити наступні висновки:

1. В сучасних умовах «кризу» в діяльності соціально-економічної системи слід досліджувати у двох площинах:

– у погляді на кризу, як на кризовий процес, тобто процес, що має початок (докризовий стан), розвиток (кризове явище, кризова ситуація, кризовий стан, рецесія, власне криза, депресія) та завершення (посткризовий стан);

– у погляді на кризу, як на глобальне економічне явище з усіма формами та життєвими циклами разом узятими.

У обох випадках це динамічні характеристики системи – перша у більш вузькому часовому аспекті, а друга – у більш широкому. При цьому стійкою до кризи є така система, для якої характерні позитивні тренди, або тренди з незначним відставанням від попередніх рівнів, а нестійкою – негативні тренди та тренди зі значним відставанням від попередніх рівнів.

2. Основний аналітичний акцент у дослідженнях повинен бути зосереджений саме на кризовому процесі, а не на кризі. Адже, розвиток кризи в соціально-економічній системі не відбувається автоматично, тобто не спостерігається автоматичного переходу від одного етапу до іншого, так само як і не прослідковується автоматичне дотримання тривалості етапів.

3. Етапи кризового процесу характеризуються тим, що вони з'являються не так раптово, тому залишається час на реагування, що дозволяє визначити та впровадити певні антикризові заходи ще до того, як один етап почне розвиватися аж до формування наступного, тобто перейде точку неповернення. Перебіг кризового процесу за умови антикризових дій може бути скорегованим, а його наслідки – зменшеними.

4. Саме кризовий процес, а не криза є неминучим етапом функціонування і розвитку соціально-економічної системи. Власне криза, як етап кризового процесу, у стійких до соціально-економічних системах, як правило, відсутня взагалі (не кажучи вже про фазу депресії). Рецесія є поворотною точкою до фаз підйому чи злету.

Бібліографічний список

1. Яковец Ю.В. Экономические кризисы: теория, тенденции, перспективы: монография / Юрий Владимирович Яковец. – М.: МФК, 2003. – 258 с.
2. Аукуционек С.П. Современные буржуазные теории и модели цикла : учеб. пособие / С.П. Аукуционек. – М. : Наука, 1989. – 356 с.
3. Скібіцький О.М. Стратегічний менеджмент : навч. посібн. / О.М. Скібіцький. – К.: Центр навч. літ-ри, 2006. – 312 с.
4. Міждисциплінарний словник з менеджменту : навч. посіб. / [Д.М. Черваньов, О.І. Жилінська, М.В. Петровський та ін.]; за ред. Д.М. Черваньова, О.І. Жилінської. – К.: Нічлава, 2011. – 624 с.
5. Богданов А.А. Тектология : Всеобщая организационная наука: в 2-х т. / Александр Александрович Богданов ; Редкол. Л.И. Абалкин [отв. ред. и др.]. – М. Экономика, 1989. – Т. 1. – 304 с.; Т. 2. – 351 с.
6. Аникин А.В. Современные буржуазные теории экономического роста и цикла / А.В. Аникин, Р.М. Энтов. – М. : Наука, 1979. – 334 с.
7. Холод З.М. Кризові явища та антикризове управління в підприємницькій діяльності / З.М. Холод, А.М. Штангрет // Наукові записки. – Л. : Українська академія друкарства, 2003. – Вип. 6. – С. 121–124.
8. National Bureau of Economic Research [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.nber.org/>

References

1. Yakovets, Yu.V. (2003), *Ekonomicheskie krizisy: teoriia, tendentsii, perspektivy* [Economic crises: theory, tendencies, perspectives], MFK, Moscow, Russia, 258 p.
2. Aukutsionek, S.P. (1989), *Sovremennuie burruaznyie teorii i modeli tsikla* [Modern bourgeois theories and models of cycle], tutorial, Nauka, Moscow, Russia, 356 p.
3. Skibitskyi, O.M. (2006), *Stratehichnui menedzhment* [Strategical Management], tutorial, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 312 p.
4. Chervaniov, D.M., Zhylynska, O.I., Petrovskyi, M.V. etc. (2011) *Mizhdystsyplinarnyi slovnyk z menedzhmentu* [Interdisciplinary management dictionary] tutorial, Nichlava, Kyiv, Ukraine, 624 p.
5. Bohdanov, A.A., Abalkin, L.I. etc. (1989), *Tektolohiia: Vseobshchaia orhanizatsionnaia nauka* [Tectology [Universal Organizational Science], in 2 Volumes, Ekonomika, Moscow, Russia, Vol.1. – 304 p.; Vol.2. – 351 p.
6. Anikin, A.V. and Entov, R.M. (1979), *Sovremennye burzhuaznye teorii ekonomicheskoho rosta i tsikla* [Modern Bourgeois Theories of the Economic Growth and Cycle], Nauka, Moscow, Russia, 334 p.
7. Kholod, Z.M. and Shtanhret, A.M. (2003), "Crisis Phenomena and Crisis Management in Business", *Naukovi zapysky*, Issue. 6, pp. 121–124.
8. National Bureau of Economic Research, available at: <http://nber.org/>

Талах В.І. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИЗИ ТА КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ В ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Мета: конкретизація понять кризи та кризового процесу, їх понятійно-категоріального структурного наповнення.

Методика дослідження: на основі короткого історичного екскурсу та з допомогою методів синтезу систематизовано наукові підходи щодо наявних форм прояву кризи та кризових процесів. При проведенні наукового дослідження кризового явища, кризової ситуації, кризового стану та рецесії системно використані методи логічного та історичного підходів як до вивчення кожної форми зокрема, так і кризи та кризового процесу – як економічних категорій в цілому. Теоретичні засади процесу формування кожної з форм прояву кризового процесу розглянуті у взаємозв'язку ієрархічних рівнів національної економіки. З допомогою методів абстракції, індукції та дедукції досліджені чинники трансформації однієї форми прояву у іншу.

Результати. Обґрунтовано, що: в сучасних умовах «кризу» в діяльності соціально-економічної системи слід досліджувати у двох площинах: перша – у погляді на кризу, як на кризовий процес; друга – у погляді на кризу, як на глобальне економічне явище з усіма формами та життєвими циклами разом узятими. Встановлено, що кризовий процес, а не криза є неминучим етапом функціонування і

розвитку соціально-економічної системи, а тому основний аналітичний акцент у дослідженнях повинен бути зосереджений саме на кризовому процесі, а не на власне кризі.

Наукова новизна. Розроблено класифікацію існуючих видів кризи, яка, на відміну від існуючих, охоплює сімнадцять класифікаційних груп. Конкретизовані структурні елементи кризового процесу, як об'єкту економічного дослідження, шляхом включення наступних етапів: передкризовий стан, кризове явище, кризова ситуація, кризовий стан, рецесія, власне криза, депресія та посткризовий стан.

Практична значущість. Поглиблена деталізація форм протікання кризового процесу дозволить своєчасно розпізнавати, запобігати та пом'якшувати можливі наслідки від кризових процесів, в цілому, та власне криз, зокрема, на усіх ієрархічних рівнях національної економіки.

Ключові слова: кризове явище, кризова ситуація, кризовий стан, рецесія, криза.

Talakh V.I. METHODOLOGICAL PECULIARITIES OF THE CRISIS RESEARCH AND CRISIS PROCESSES IN THE ACTIVITY OF SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS

Aim: concretization of the concepts crisis and crisis process, their conceptual and categorical structural content.

Methodology of research: basing on brief historical excursus and using methods of synthesis scientific approaches to existing forms of crisis and crisis processes are systematized. Conducting scientific research of crisis phenomenon, crisis situation and recession were systematically used methods of logical and historical approaches to the study of each particular form, crisis and process of crisis as economic categories as a whole.

Theoretical principles of the process of formation of each of the forms of crisis processes are considered in correlation of hierarchical levels of the national economy. Using the methods of abstraction, induction and deduction factors transforming one form of manifestation to another are investigated.

Results. Substantiated, that in modern conditions "crisis" in the activity of social and economic system should be explored on two levels: the first - considering the crisis, as the crisis process; the second - crisis as a global economic phenomenon with all forms and life cycles combined. It is established that crisis process but not a crisis is an inevitable phase of functioning and development of social and economic system. That is why the main analytical focus of research should be concentrated on the crisis as the process and not on the actual crisis.

Scientific novelty: The classification of existing types of crisis that unlike existing one covers seventeen classification groups was worked out. Structural elements of the crisis process as the object of economic research were specified, including the following steps: crisis phenomenon, crisis situation, crisis condition, recession, actual crisis, depression and post-crises condition.

Practical significance: deep detailing of forms of crisis process flow will allow identifying in time, preventing and mitigating the consequences of the crisis processes in general and actual crisis in particular and at all hierarchical levels of the national economy.

Key words: crisis phenomenon, crisis situation, crisis condition, recession, crisis.

Талах В.И. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ КРИЗИСА И КРИЗИСНЫХ ПРОЦЕССОВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Цель: конкретизация понятий кризиса и кризисного процесса, их понятийно-категориального структурного наполнения.

Методика исследования: на основе короткого исторического экскурса и с помощью методов синтеза систематизированы научные подходы относительно имеющихся форм проявления кризиса и кризисных процессов. При проведении научного исследования кризисного явления, кризисной ситуации, кризисного состояния и рецессии, системно использованы методы логического и исторического подходов как к изучению каждой формы в частности, так и кризиса и кризисного процесса – как экономических категорий в целом. Теоретические принципы процесса формирования каждой из форм проявления кризисного процесса рассмотрены во взаимосвязи иерархических уровней национальной экономики. С помощью методов абстракции, индукции и дедукции исследованы факторы трансформации одной формы проявления в другую.

Результаты. Обоснованно, что в современных условиях «кризис» в деятельности социально-экономической системы необходимо исследовать в двух плоскостях: первая – во взгляде на кризис, как на кризисный процесс; вторая – во взгляде на кризис, как на глобальное экономическое явление со всеми формами и жизненными циклами вместе взятыми. Установлено, что кризисный процесс, а не кризис является неминуемым этапом функционирования и развития социально-экономической системы, а потому основной аналитический акцент в исследованиях должен быть сосредоточен именно на кризисном процессе, а не на собственно кризисе.

Научная новизна: Разработано классификацию существующих видов кризиса, которая в отличие от существующих охватывает семнадцать классификационных групп. Конкретизированы структурные элементы кризисного процесса, как объекта экономического исследования, путем

включення наступних етапів: передкризове стан, кризове явище, кризова ситуація, кризове стан, рецесія, власне криза, депресія і посткризове стан.

Практическа значимість: углиблена деталізація форм протікання кризового процесу дозволить своєчасно розпізнавати, запобігати і зменшувати можливі наслідки від кризових процесів, в цілому, і власне кризисів, в частині, на всіх ієрархічних рівнях національної економіки.

Ключові слова: кризове явище, кризова ситуація, кризове стан, рецесія, криза.

УДК 331.101.262

Лавриненко Л.М.,
к.е.н., ст.н.с.,

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Постановка проблеми. Сучасний світ розвивається в умовах жорсткої конкуренції на ринку високотехнологічної продукції. Це зумовлено тим, що відбувається формування нового глобального простору світової економіки і кожна країна намагається покращити чи зберегти свої позиції в нових умовах. Сучасні досягнення України у міжнародному вимірі конкурентоздатності економіки, рівня розвитку й особливо ефективності функціонування національної інноваційної системи є недостатніми для забезпечення сталого розвитку вітчизняної економіки, гарантованої національної безпеки, виходу в найближчій перспективі за рахунок економічного зростання на європейські стандарти життя українських громадян. Прогресивність суспільного розвитку багато в чому залежить від спроможності освітньої сфери відтворювати інтелектуальний потенціал, якісну робочу силу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення якості робочої сили постійно є предметом обговорення громадськості, дослідження науковців та формування державних програм щодо заходів із підтримки, відновлення й розвитку інноваційного трудового потенціалу. Сьогодні у сфері розвитку трудового потенціалу України особливу увагу слід звернути саме на його якість. У цьому контексті одним із чинників становлення економіки на інноваційний фундамент, який відтворює трудовий потенціал країни, є освіта.

Термін «трудова потенціал» до наукового обігу увійшов у середині ХХ століття. Його поява була обумовлена необхідністю трансформації традиційних поглядів на роль і місце людини у процесі виробництва за умови зміни характеру демографічних процесів та постійного розвитку науково-технічного прогресу. Введення поняття «трудова потенціал» спричинило необхідність перегляду поглядів на значення людини у виробничому процесі, визнання ролі інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу, накопиченого безпосередньо на підприємстві та в суспільстві в цілому.

Вагомий внесок у теоретичну і методологічну розробку проблем формування, використання і розвитку трудового потенціалу в умовах структурної трансформації економіки України зроблено відомими українськими вченими: О. Амошею, В. Близнюк, С. Вовканичем, М. Долішнім, І. Лукиновим, С. Писаренко, У. Садовою, Л. Шевчук. Демографічні та економічні аспекти формування та використання трудового потенціалу в умовах адаптації України до глобального економічного середовища досліджено вітчизняними вченими: Д. Богинею, О. Макаровою, О. Грішновою, С. Дорогунцовим, В. Куценко, Е. Лібановою, С. Пирожковим та іншими.

Огляд публікацій із проблем формування, використання й розвитку інноваційного трудового потенціалу підприємства свідчить про те, що проведено багато досліджень, вони багатоаспектні, але, на нашу думку, є певні проблеми, які потребують свого подальшого розвитку. Варто зазначити, що при достатньо великій кількості наукових досліджень, присвячених інноваційному трудовому потенціалу, не сформовано цілісного комплексного підходу до вивчення актуальних теоретико-методологічних, методичних і практичних питань